

УДК 657

В.С. Здреник,
здобувач, Житомирський державний технологічний університет

АУДИТ ОПЕРАЦІЙ З ПОХІДНИМИ ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ

Розглянуто методику аудиту операцій з похідними фінансовими інструментами, завдання, етапи його проведення, а також нормативне регулювання

The method of audit of operations is considered with derivatives by financial instruments, task, stages of his leadthrough, and also normative adjusting

Постановка проблеми. На сьогодні світовий ринок похідних фінансових інструментів стрімко розширюється через ряд переваг. При цьому позабіржовий ринок за обсягами торгівлі значно перевищує біржовий. Причиною цього вважаємо не лише наявність більш гнучких видів деривативів, які створюються відповідно до потреб клієнтів, але й слабкий контроль.

Як зазначають автори зарубіжних джерел, саме з використанням деривативів пов'язані банкрутства ряду відомих банків та збитки, що оцінюються у мільярди американських доларів [6, с. 23]. В одних випадках збитки виникли протягом дуже короткого терміну, як у Barings Bank, в інших же – були результатом застосування помилкової торгової стратегії протягом багатьох років, як у випадку Sumitomo Corporation [6, с. 23]. Значні збитки в обох зазначених випадках були пов'язані з “незаконними” або “непрофесійними” операціями торговців [6, с. 23]. Тому особливу увагу слід звернути на контрольний аспект, зокрема, аудит.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Російські науковці розробляли методику аудиту деривативів, зокрема слід виділити праці С.В. Банка [3] та Ф.І. Харісової [14]. У вітчизняній літературі методика аудиту похідних фінансових інструментів не висвітлена.

Метою статті є висвітлення методики проведення аудиту, яка дозволить ефективно здійснювати перевірку операцій з похідними фінансовими інструментами.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до Закону України “Про аудиторську діяльність” проведення аудиту на підприємстві, що використовує похідні фінансові інструменти не входить до переліку тих підприємств, які зобов'язані проводити обов'язковий аудит [7, ст. 8]. Таким чином, рішення про доцільність проведення аудиту приймає керівник на власний розсуд.

Метою аудиту похідних фінансових інструментів є висловлення аудитором думки щодо відповідності відображених у фінансовій звітності підприємства операцій з деривативами суттєвим аспектам концептуальних основ фінансової звітності (в Україні – це чинне законодавство).

На міжнародному рівні діє Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів”, метою якого, як зазначено у вступі, є надання аудитором рекомендацій щодо планування та виконання аудиторських процедур та твердження у фінансових звітах щодо похідних фінансових інструментів [10, с. 963].

Відповідно до Положень з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” при перевірці операцій з похідними фінансовими інструментами аудитор повинен виходити з наступних тверджень у фінансових звітах:

1. Повнота – усі деривативи суб'єкта господарювання відображаються у фінансових звітах шляхом віднесення до певного періоду або розкриття;
2. Існування – деривативи, відображені у фінансових звітах за допомогою вимірювання чи розкриття, існують на дату балансу;
3. Права та зобов'язання – суб'єкт господарювання має права та зобов'язання щодо деривативів, відображених у фінансових звітах на конкретну дату;
4. Оцінка – вартість деривативів, відображених у фінансових звітах за допомогою визнання або розкриття була визначена відповідно до концептуальної основи фінансової звітності;
5. Наявність – фінансова угода (дериватив), була укладена протягом звітного періоду;
6. Вимірювання – операції з похідними фінансовими інструментами відображені за належною сумою, доходи і витрати віднесені до відповідного звітного періоду;
7. Подання та розкриття інформації – інформація про статтю (дериватив – прим. автора) розкрита, класифікована і описана згідно з застосованою концептуальною основою фінансової звітності [13, § 22]

Таким чином, можемо зробити висновок, що отримання необхідних доказів за перерахованими питаннями дозволить сформулювати незалежну оцінку зазначеним фактам та виявити правопорушення, зловживання, некваліфіковане використання похідних фінансових інструментів у системі бухгалтерського обліку.

Попри те, що Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” надає багато корисних рекомендацій щодо проведення аудиту операцій з похідними фінансовими інструментами, методику аудиту вони не розкривають. Тому вважаємо за доцільне розглянути методику аудиту

операцій з похідними фінансовими інструментами, оскільки вона значно полегшить процес проведення аудиту та підвищить впевненість самого аудитора, що всі суттєві аспекти були розглянуті, й допоможе сформувати об'єктивну думку щодо достовірності відображення операцій з похідними фінансовими інструментами у звітності підприємства.

При перевірці операцій з похідними фінансовими інструментами перед аудитором, на нашу думку, стоять наступні завдання:

- 1) перевірити наявність похідних фінансових інструментів;
- 2) перевірити стан бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами;
- 3) перевірити стан податкового обліку операцій з деривативами;
- 4) проконтролювати повноту відображення операцій у звітності;
- 5) перевірити систему внутрішньогосподарського контролю операцій з деривативами.

Задля виконання поставлених завдань аудиторі потрібно оцінити систему внутрішньогосподарського контролю підприємства, визначити методи, прийоми контролю та розробити відповідні аудиторські процедури.

На думку С.В. Банка, в ході аудиту системи внутрішнього контролю аудитору слід впевнитися, що:

- операції з похідними фінансовими інструментами виконані відповідно до затверджених на підприємстві методик;
- інформація про похідні фінансові інструменти зафіксована в облікових системах своєчасно, повно та точно, правильно згрупована, описана та розкрита;
- викривлення в обліку похідних фінансових інструментів своєчасно виявлені та попереджені;
- ведеться постійний моніторинг за угодами з похідними фінансовими інструментами для оцінки подій, що впливають на зміст фінансової звітності;
- зміна вартості похідних фінансових інструментів належним чином враховані та розкриті [3, с. 44-45].

Крім того, Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” вимагає обов’язкового оцінювання як аудиторських ризиків, так і ризиків внутрішнього контролю [13, § 23-24]. У зв’язку з тим, що ризик присутній завжди, С.В. Банк розробив системно орієнтований підхід, що дозволяє мінімізувати ризики при проведенні аудиту операцій з похідними фінансовими інструментами. Послідовність етапів системно орієнтованого підходу до оцінки ризиків полягає в наступному:

Етап 1. Аудитор визначає сутність системи внутрішнього контролю та оцінює її шляхом проведення опитування персоналу, використання листів-звірок та системи оцінки.

Етап 2. Аудитор підтверджує початкову оцінку системи внутрішнього контролю за допомогою тестів на відповідність.

Етап 3. На основі результатів попередніх тестів аудитор проводить перевірки за суттю даних балансу. Чим слабша система контролю, тим більше перевірок за суттю.

Переваги даного підходу в тому, що він дозволяє визначити перелік необхідних перевірок за суттю, проте недоліком вважаємо те, що аудитор не має змоги перевірити повноту відображення в системі бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках, а тому існує ризик невиявлення.

Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” висуває також і високі вимоги до професійної компетенції аудитора: аудитор повинен володіти спеціальними вміннями або знаннями, щоб спланувати та провести аудиторські процедури щодо певних тверджень про деривативи [13, § 14]. Спеціальні вміння і знання передбачають розуміння:

- характеристик діяльності та графіку ризику галузі, до якої належить суб’єкт господарювання;
- похідних фінансових інструментів, якими користується суб’єкт господарювання, та їх характеристик;
- інформаційної системи суб’єкту господарювання щодо деривативів і, в тому числі – послуг організації, що надає послуги, для чого аудитору можуть знадобитися спеціальні вміння або знання прикладних комп’ютерних програм, коли значний обсяг інформації про деривативи передається, оброблюється, зберігається або якщо доступ до неї здійснюється за допомогою електронних пристроїв;
- методів оцінки деривативів;
- вимог концептуальної основи фінансової звітності до розкриття інформації про деривативи у фінансових звітах [13, § 14].

Через брак знань або практичного досвіду аудитор може прийняти рішення про залучення незалежного експерта, який володіє необхідними вміннями та знаннями для планування та виконання аудиторських процедур, особливо якщо деривативи дуже складні або якщо прості деривативи використовуються у складних ситуаціях, або суб’єкт господарювання займається інтенсивною торгівлею деривативами, або оцінка деривативів базується на складних моделях оцінки [13, § 15].

В Україні при проведенні аудиту операцій з похідними фінансовими інструментами потрібно, насамперед, спиратися на Закон України “Про аудиторську діяльність” [7], Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” [13] та наступну законодавчу базу (табл. 1).

Таблиця 1. Основні нормативні акти, якими слід керуватися при проведенні аудиту операцій з похідними фінансовими інструментами

<i>Вид обліку</i>	<i>Нормативно-правовий документ</i>
Фінансовий облік	Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій, а також Інструкція про його застосування, П(С)БО 13 “Похідні фінансові інструменти” та інші стандарти бухгалтерського обліку, що безпосередньо регулюють облік базових активів за деривативами
Податковий облік	Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” та Закон України “Про податок на додану вартість” а також інші документи, що регулюють оподаткування базових активів за деривативами

Вважаємо за необхідне проводити аудит операцій з похідними фінансовими інструментами за наступними етапами (див. рис. 1), які дають змогу всебічно проконтролювати такі операції від моменту укладення строкової угоди, до моменту відображення її у звітності, при цьому проводиться як перевірка за формою, так і перевірка за змістом. Окрім того, логічна послідовність запропонованих етапів аудиту дозволить з меншими витратами часу провести аудит. При проведенні аудиту за такою схемою враховуються як рекомендації Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів”, так і вітчизняні

особливості. Як свідчить аналіз літературних джерел [1, 2, 4, 5, 9, 11] та практика діяльності аудиторських компаній, схожий підхід застосовується при аудиті різних операцій, що свідчить про його ефективність та адаптованість до практичних потреб.

Важливим моментом в ході аудиту є визначення правильності та обґрунтованості визнання операцій з похідними фінансовими інструментами, оскільки це перший фактор, від якого залежить достовірність фінансової звітності підприємства.

Далі слід перевірити, чи співпадають дані аналітичного обліку похідних фінансових інструментів з оборотами та залишками на відповідних синтетичних рахунках, а також тотожність записів у Головній книзі, та, обов'язково, у звітності.

Аудитор в ході перевірки повинен отримати достатню кількість аудиторських доказів, щоб впевнитися у наступному:

1. Кінцеве сальдо по рахунках обліку операцій з деривативами відповідно перенесено на початок періоду.
2. Причини коригування показників фінансової звітності повністю розкриті в пояснювальній записці.
3. Дані синтетичного та аналітичного обліку відповідають даним, наведеним у фінансовій звітності.

З метою підтвердження достовірності даних фінансової звітності аудитор повинен бути впевненим у правильності проведення інвентаризації строкових контрактів. Тому під час перевірки правильності проведення інвентаризації аудитор визначає наступні моменти:

- дотримання підприємством вимог законодавства щодо обов'язкового проведення інвентаризації (зокрема, ст. 10 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”);
- дотримання підприємством вимог облікової політики щодо періодичності проведення інвентаризації строкових контрактів;
- правильність оформлення інвентаризаційних документів як за формою, так і за змістом.

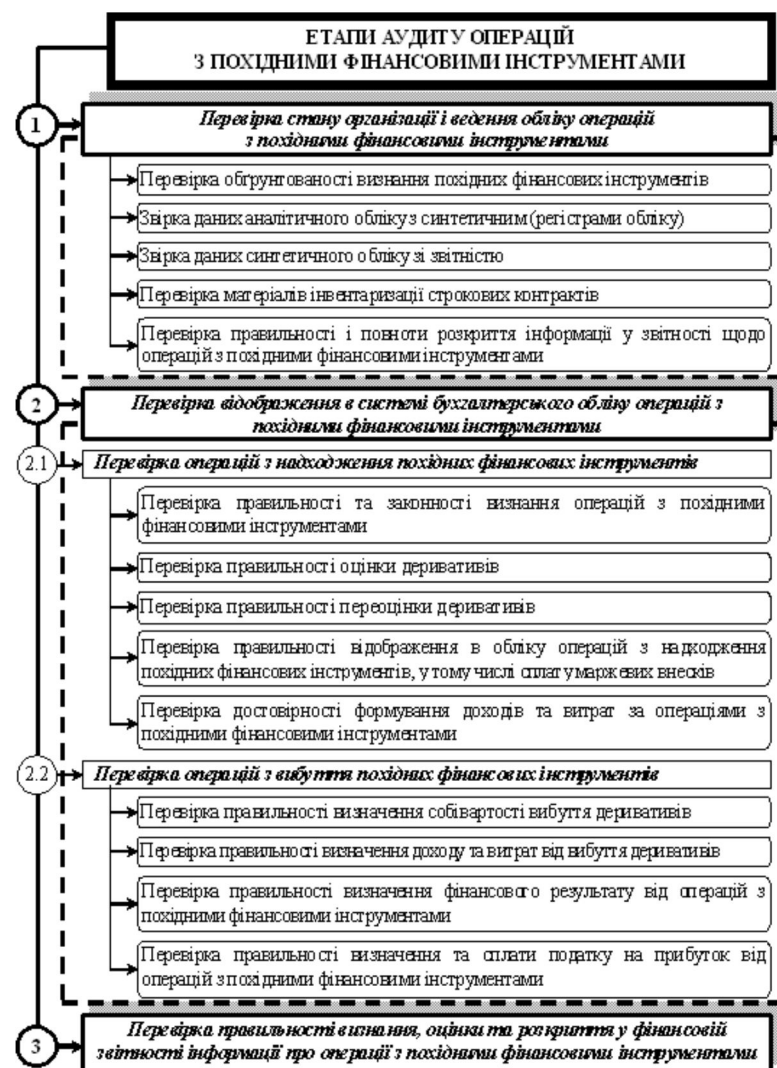

Рис. 3.4. Етапи та послідовність проведення аудиторської перевірки операцій з похідними фінансовими інструментами

Важливо звернути увагу на спосіб зберігання строкових контрактів. Якщо вони зберігаються в касі, то доцільно, щоб така інвентаризація проводилася під час інвентаризації готівки в касі. Якщо ж строкові контракти зберігаються поза межами підприємства (наприклад, у архівних сховищах), тоді необхідно отримати від третіх осіб письмове підтвердження про наявність строкових контрактів відповідно до інвентаризаційного опису.

Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” рекомендує проводити наступні процедури з метою підтвердження достовірності існування строкового контракту:

- звірити дані дилерів з даними, що використовуються в процесі безперервного моніторингу;
- звірити книги аналітичного обліку, в тому числі комп'ютерні, з головною книгою;
- звірити всі клірингові та банківські рахунки і звіти брокерів з метою ідентифікації та погашення всіх заборгованостей;
- звірити дані бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання з даними організації, що надають послуги, якщо це необхідно [13, § 45].

Крім того, у Положенні з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” зазначається, що регулярні звірки є важливим компонентом контролю операцій з деривативами [13, § 45], а головним засобом контролю за повнотою даних про операції з похідними фінансовими інструментами є порівняння незалежних тверджень з даними суб’єкта господарювання [13, § 48]. Тому в подальшому всі етапи аудиту певною мірою будуть пов’язані зі звірками та порівняннями.

Після підтвердження існування строкових контрактів аудитор слід перевірити правильність розкриття інформації у звітності підприємства відповідно до чинного законодавства.

Після першого етапу аудиту аудитор матиме змогу сформулювати думку щодо:

1) правильності обліку похідних фінансових інструментів на рахунках фінансових інвестицій, доходів та витрат майбутніх періодів та інших пов’язаних рахунках залежно від виду деривативу;

2) відповідності даних аналітичного обліку синтетичному;

3) відповідності даних синтетичного обліку даним Головної книги та звітності;

4) правильності проведення інвентаризації, а, отже, й наявності строкових контрактів;

5) правильності та повноти розкриття інформації про операції з похідними фінансовими інструментами.

На другому етапі аудитор перевіряє безпосередньо процес обліку на рахунках операцій з надходження та вибуття похідних фінансових інструментів. При перевірці операцій з надходження деривативів аудитор слід відповісти на наступні. Вважаємо, що аудит операцій з надходження строкових контрактів на підприємство необхідно розпочинати з перевірки первинних документів, оскільки самі ці документи підтверджують право на власність базового активу. Крім того, аудитор повинен перевірити наявність документації, яка повинна бути оформлена перед придбанням строкового контракту, щодо використання інструмента у якості хеджування ризику. Якщо дана документація відсутня аудитор слід розцінювати операцію з придбання деривативу як спекулятивну. Тому аудит первинних документів слід проводити як за формою, так і за змістом. Крім того, Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів” радить аудиторі перевірити, чи мали право брокери або інші контрагенти продавати строковий контракт відповідно до чинного законодавства [13, § 65]. Аудитору слід звернути увагу не те, що за відсутності підтверджуючого документу операція з придбання похідного фінансового інструменту не повинна була відображатися в системі бухгалтерського обліку.

Після того, як аудитор має докази (первинні документи) щодо існування операцій з придбання похідного фінансового інструменту, йому слід перевірити, чи правильно була визначена первісна вартість строкового контракту, за якою його відобразили в на рахунках бухгалтерського обліку. Порядок визначення первісної вартості регламентується П(С)БО 13 “Фінансові інструменти”, проте в жодному нормативно-правовому акті конкретно не прописаний склад витрат, що включаються до первісної вартості деривативу. Аудитору слід пересвідчитися у доцільності віднесення або не віднесення певних статей витрат, щоб не допустити порушення принципу обачності, який, відповідно до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” передбачає застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов’язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства [8, ст. 4].

Оскільки похідні фінансові інструменти, як правило, передбачають значний часовий лаг між моментом укладення строкової угоди та моментом поставки базового активу, то вартість деривативу не є сталою величиною. Тому в ході аудиту слід переконатися, що проводиться переоцінка строкового контракту на кожну звітну дату, як того вимагає чинне законодавство та чи дотримуються при цьому вимоги облікової політики. Крім того, слід визначити за яким методом проводилася переоцінка, чи є вона об’єктивною, законною та чи не порушує її застосування принцип об’єктивності.

Після того, як аудитор переконався у правильності оцінки та переоцінки похідних фінансових інструментів відповідно до законодавства та вимог облікової політики, слід перевірити правильність відображення на рахунках бухгалтерського обліку не лише строкових контрактів але й сплаченої маржі, дисконту та премій за такими операціями. Для цього аудиторі потрібно вивчити методик, яку застосує підприємство для обліку операцій з похідними фінансовими інструментами.

Крім того, аудиторі потрібно перевірити правильність формування доходів та витрат за операціями з придбання деривативів. Дану процедуру можна виконати шляхом перевірки повноти їх відображення у системі бухгалтерського обліку шляхом зіставлення переоціненої вартості із попередньою вартістю.

Наступними слід перевіряти операції з вибуття похідних фінансових інструментів. Аудит операцій з вибуття похідних фінансових інструментів доцільно розпочати з перевірки наявності документів, які підтверджують факт вибуття похідного фінансового інструменту. Перевірку слід здійснювати як за змістом, так і за формою. Дериватив може вибути шляхом виконання умов угоди щодо базового активу, укладення офсетної угоди, обміну, дарування тощо, проте слід перевірити, чи не визнано вибуття деривативу через внесення до статутного капіталу підприємства, оскільки дериватив, як доведено у першому розділі дисертаційної роботи, має подвійну природу: з одного боку, він надає право на придбання (реалізацію) базового активу, а з іншої – зобов’язання оплатити вартість базового активу. Останнє унеможливило використовувати дериватив у якості внеску до статутного капіталу, оскільки відповідно до чинного законодавства, зобов’язання не може бути внеском до статутного капіталу.

Після того, як була встановлена правомірність вибуття деривативу слід перевірити, за якою вартістю він був списаний з метою не допущення порушення принципу обачності. Одночасно, слід перевірити, чи є об’єктивною сума доходу (витрат) за такою операцією.

Після таких процедур потрібно перевірити, чи вірно відображаються суми собівартості, доходів та витрат за строковими контрактами в системі бухгалтерського та податкового обліку, після чого перевірці підлягатиме фінансовий результат від операцій з деривативами, який аудитор приймає за базу при обрахунку суми податку на прибуток, що підлягатиме сплаті за операціями з похідними фінансовими інструментами.

Крім того, аудиторі потрібно переконатися, що підприємство дотримувалося вимог облікової політики при вибутті деривативу.

Таким чином, після закінчення другого етапу перевірки, аудитор може сформулювати думку щодо:

1) правильності формування первісної вартості похідних фінансових інструментів;

2) правильності переоцінки деривативів;

3) правильність відображення операцій зі придбання та вибуття строкових на рахунках бухгалтерського обліку;

4) правильність формування та обліку доходів та витрат по операціям з придбання та вибуття деривативів.

Третім етапом аудиту ми виділили перевірку правильності визначення, оцінки та розкриття у пояснювальній записці до фінансової звітності ризиків, пов’язаних з операціями з похідними фінансовими інструментами. Як зазначає С.В. Банк, при проведенні аудиту необхідно ретельно проконтролювати ключові ризики, пов’язані з похідними фінансовими інструментами: ринкові ризики (ціновий ризик та ризик ліквідності), процентний, валютний, кредитний та базисний [3, с. 42]. Окрім того, П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” вимагає розкриття ризиків у примітках до фінансової звітності [12, ст. 45]. Для того, щоб провести аудит

правильності визначення, оцінки та розкриття ризиків по операціям з деривативами, аудитору потрібно мати глибокі фінансові знання та обізнаність у світових тенденціях зміни біржових, фондових та валютних котирувань.

Проте аудит фінансових звітів не звільняє управлінський персонал та вищий управлінський персонал від відповідальності [13, § 9].

Таким чином, по завершенні третього етапу аудиту, аудитор має змогу систематизувати та узагальнити виявлені у ході перевірки помилки. Пропонуємо аналізувати виявлені помилки за рекомендаціями Положення з міжнародної практики аудиту 320 “Суттєвість в аудиті”. Виходячи з рекомендацій зазначеного Положення, суттєвість помилок необхідно оцінювати якісно та кількісно. З метою встановлення якісної оцінки аудитору слід керуватися отриманим практичним досвідом та знаннями, а для кількісної оцінки аудитору потрібно порівняти знайдені помилки з встановленими під час планування аудиту рівнем суттєвості, який визначався, виходячи із ступеню впливу на достовірність фінансової звітності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведення аудиту за запропонованою нами методикою надасть змогу всебічно проконтролювати операції з похідними фінансовими інструментами від моменту укладення строкової угоди, до моменту відображення її у звітності, при цьому проводиться як перевірка за формою, так і перевірка за змістом. Окрім того, логічна послідовність запропонованих етапів аудиту дозволить з меншими витратами часу провести аудит. При проведенні аудиту за такою схемою враховуються як рекомендації Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів”, так і вітчизняні особливості.

Література.

1. Аудит: учебник [для вузов] / [Подольский В.И., Савин А.А., Сотникова Л.В. и др.]; под ред. проф. В.И. Подольского. – [3-е изд., перераб. и доп.] – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Аудит, 2006. – 583 с.
2. Аудит: учебное пособие / под ред. к.э.н., доц. Майданевича П.Н., к.э.н., асс. Волошиной Е.И. – Симферополь: ЧП “Предприятие Феникс”, 2008 – 700 с.
3. Банк С.В. Методология финансового учета, анализа и аудита операций с деривативами в период гармонизации и адаптации к международным стандартам: автореферат дис. на соиск. уч. степени доктора экон. наук: спец. 08.00.12 “Бухгалтерский учет, статистика” / С.В. Банк – Орел, 2008 – 48 с.
4. Бондар В.П. Концепція розвитку аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: монографія / Бондар В.П. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 456 с.
5. Бутинець Ф.Ф. Аудит: підручник [для студентів спеціальності “Облік і аудит” вищих навчальних закладів]. – 3-тє вид. [перероб. та доп.] – Житомир: ПП “Рута”, 2002. – 672 с.
6. Деривативы. Курс для начинающих / [пер. с англ.] – М.: Альпина Паблишер, 2002. – 208 с. – (Серия “Reuters для финансистов”)
7. Закон України “Про аудиторську діяльність” від 22 квітня 1993 року № 3125-ХІІ.
8. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16 липня 1999 року № 996-ХІV-ВР.
9. Миронова О.А. Аудит: теория и методология: учеб. пособие [для чтения курсов “Аудит” студентам и магистрам специальностей “Финансы и кредит”, “Бухгалтерский учет и аудит”, “Налоги и налогообложение”] / О.А. Миронова, М.А. Азарская. – М.: Омега-Л, 2005. – 176 с.
10. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2006 року / [пер. з англ. мови О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гик, Т.Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківська, С.О. Куліков]. – К.: ТОВ “ІАМЦ АУ “СТАТУС”, 2006. – 1152 с.
11. Подольский В.И. Компьютерный аудит: практ. пособие / Подольский В.И., Щербакова Н.С., Комиссаров В.Л. [под ред. проф. В.И. Подольского]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 128 с.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти” від 30.11.2001 № 559.
13. Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів”, затверджений КМПА для публікації в березні 2001 р.
14. Харисова Ф.И. Аудит производных финансовых инструментов / Харисова Ф.И. – М.: Изд-во “Бухгалтерский учет”, 2005. – 136 с.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2010 року.